

Imaxe: Freepik.com

Literatura dramática infantil galega (2012- 2018): camiñar sobre o baleiro

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 13-17

Montse Pena Presas

Departamento de Didácticas Aplicadas (USC)

montserrat.pena@usc.es

Que non! Que vos digo que non!
Que xa tiven bastante. Non quero
saber máis de vós. Quero ver mun-
do, viaxar, coñecer xente nova, vi-
vir experiencias. E vós deberíades
facer o mesmo, facédeme caso,
que non creo que sexa bo andar
todo o día no carreiro de diante
para atrás, de atrás para diante, de
diante para atrás, de atrás...

(Do parlamento da formiga). *A formi-
ga fóra do carreiro* de Raquel Castro.

Hai tan só cinco anos publi-
caba nestas mesmas páxi-
nas un traballo que valoraba a
situación do teatro infantil e xu-
venil galego, onde se incluía
unha análise das que eran as
tendencias dos últimos tempos,
que abarcaban o período 2008-

2011. Nese artigo comezaba
practicamente indicando que a
"situación da literatura dramáti-
ca e das representacións teatrais
para nenas e mozos en Galicia
empeorou considerablemen-
te nos últimos tempos" (Pena,
2013: 94), palabras que volvo fa-
cer miñas hoxe, a pesar de que
nesta nova achega só me referi-
rei á literatura dramática, quizais
con máis énfase.

Se se comeza polo sector edi-
torial, pódese observar como
as tendencias seguen sendo as
mesmas: tan só existe unha co-
lección destinada especifica-
mente aos textos dramáticos
para público infantil e xuvenil.

Trátase de “*A Pinguela. Teatro Escolar para Ler e Representar*” de Edicións Fervenza, un espazo que responde ás necesidades do ensino (textos de abondosos personaxes, nos que non é necesaria demasiada escenografía, didascalias enfocadas á dramatización...) e que ademais sorprende pola súa edición popular, a prezo reducido –agás excepcións– conseguido grazas ás escasas páxinas de cada peza e a unha impresión simplificada –en dúas tintas. Sendo as súas temáticas maiormente costumistas e didácticas, a súa importancia descansa no só no feito de dotar de ferramentas textuais ao ámbito escolar, senón sobre todo de dar a coñecer nomes que logo se converten en fieis cultivadores do xénero, como Teresa González Costa, Carlos Labraña ou Raquel Castro.

Precisamente por este motivo, o profesorado, cando precisa de literatura dramática infantil, non ten apenas brúxula pola que se guiar e vese obrigado a se somerxer no magma editorial para atopar unha obra que se adapte ás súas necesidades.

Doutra banda, pérdese a oportunidade de formar a un lectorado que goce tamén, dende a infancia, lendo literatura dramática e que se poida converter nun “actor” do teatro, participando e formando parte del, facendo que este pase a construír o seu imaxinario colectivo. Non esquezamos que, como nos lembra Petit (2018), as diferentes manifestacións artísticas deberían estar interconectadas, tamén na escola, onde a participación de creadoras e creadores de diferentes disciplinas serviría para alentar a creatividade das e dos discentes, pero tamén para facer da institución escolar un lugar onde a igualdade de oportunidades dende a cultura tivese un sentido fundamental.

Os premios –o Manuel María de literatura dramática infantil, o Barriga Verde para teatro de monicreques na súa modalidade infantil, convocados ambos os dous pola AGADIC, e o Estornela da Fundación Neira Vilas– parecían ser o acubillo que as obras estaban agardando para saír do prelo. Porén, as condicións destes tamén empeoraron nos últimos anos.

Dende 2012, o Manuel María e o Barriga Verde son bianuais (quizais coincidindo que nesa edición o primeiro quedaría baleiro e o segundo tamén, aínda que na súa modalidade para adultos), mentres que o Estornela tivo a súa derradeira edición no 2014. A pesar diso e tras a morte do autor de Gres, a fundación anunciou en 2016 a creación dun galardón de teatro infantil que levará o nome de Anisia Miranda, do que nestes momentos aínda non temos coñecemento da súa convocatoria. Ademais, segue en pé un histórico e pioneiro referente, o premio O Facho de Teatro Infantil que foi perdendo repercusión seguramente porque as súas bases non garanten a publicación do texto premiado[1]. Nesta súa última convocatoria, a de 2018, foi para Adela Figueiroa con *Pingas*, ata o momento inédito. Unha faísca de luz no

[1] Lémbrese que o concurso se convocou por primeira vez en 1972 e que a obra que resultou gañadora foi *As laranxas máis laranxas de todas as laranxas* de Carlos Casares, á que seguirían pezas fundamentais sen as que sería imposible entender a literatura dramática infantil actual.

As laranxas máis laranxas de todas as laranxas, Carlos Casares. Centro Dramático Galego.

medio desta escuridade constitúea o establecemento do I Certame de Textos Teatrais Roberto Vidal Bolaño, convocado polo IES Ribeira do Louro e pola editorial Galaxia en 2018, dirixido ao público de entre 12 e 18 anos. O texto que se fixo merecedor desta primeira edición foi *A derradeira bala*, de Fernando Castro Paredes.

Perdido en boa medida o refuxio dos premios, o índice de publicación de textos teatrais infantís e xuvenís seguiu manténdose, aínda que cunha tendencia á baixa que resulta preocupante (xa que esta oscilou entre os 3 e os 6 títulos nestes seis anos, uns datos ben semellantes aos que se forneceron para o período 2008-2011). Isto é especialmente significativo cando nestes últimos tempos se lle dedicaron as Letras Galegas a persoeiros con obra dramática infantil, como Vidal Bolaño, Carlos Casares e Manuel María. Se ben é certo que as letras de cada un deles serviron para alumear algunhas reedicións, como a d'As *laranxas...* e a das pezas infantís vidalbolanianas nas súas *Obras completas* (2013-2014), amais dalgunha adaptación como a d'A *berenguela*[2], a pegada editorial puido ser bastante maior[3] do que finalmente supuxo.

Xa o dicía Euloxio Ruibal, autor que, se ben ten achegado substanciaosas pezas ao xénero, no volveu a el dende a década dos noventa:

...as editoriais si que son remisas a publicar teatro infantil. As editoriais saben que unha peza, por

moito éxito que teña, non vai pasar máis alá de dúas ou tres edicións e de moi poucos exemplares. Loxicamente pensan no rendemento económico e deste xeito céntranse moito máis na narrativa, porque saben que poden ter unha obra de éxito (...) (Ruibal et alii, 2009: 106).

O que si que cambiou un tanto foi a tendencia dos lugares de publicacións destas obras: mentres anteriormente había unha inclinación á pequena editorial (agás Xerais e Baía, responsables da publicación do Manuel María e do Barriga Verde), nestes anos a desaparición da editorial Everest Galicia e o paro da colección "Tren das Cores"[4] de Embora, semella que abriu as portas da literatura dramática galega a outros lugares. Nomeadamente, a editorial Galaxia semella estar traballando activamente –coido que de xeito moi consciente– porque na súa colección infantil "Árbore" vaian aparecendo diferentes textos teatrais.

En canto á nómina autorial, se facemos un pequeno percorrido histórico comprobaremos que

[4] Que se nutría, en grande medida, dos textos gañadores do premio Estornela.

hai autores e autoras que cultivaron o xénero e que volveron a el, como Antón Cortizas, que coa divertida *Xogando con gatos* gañou o Premio Manuel María en 2014, ou Celia Díaz, que tras gañar o Barriga Verde en 2007, volveu ao xénero con *Velá vai o papaventos* (2014). Nos últimos tempos, aos consolidados nomes de Paula Carballeira e Carlos Labraña, que son os que soan con máis forza, únese o de Raquel Castro. Os tres, na miña opinión, son sinónimo de calidade. No seu perfil adoitan coincidir, ademais, a condición de creadoras literarias e de xentes implicadas co espectáculo teatral, xa sexa como afeccionadas ou como profesionais.

Dentro das liñas temáticas que podemos atopar segue prevalecendo o humor como rei absoluto, presente dun ou doutro xeito en case que todas as pezas, pero ademais, compróbase como seguen a medrar as seguintes tendencias:

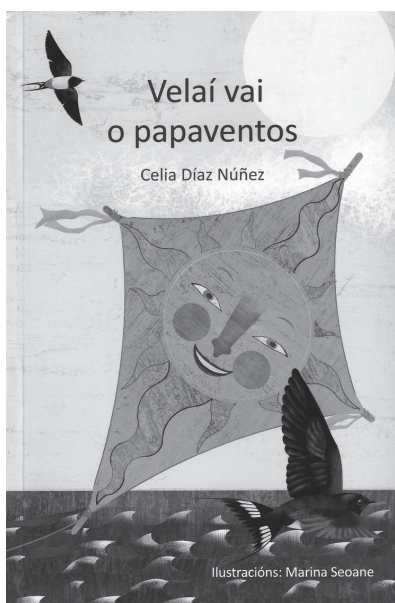
- A crítica social, centrada en denunciar feitos percibidos como inxustos na nosa sociedade, que pretenden facer consciente ao lectorado de determinados problemas colectivos.

O valo, Carlos Labraña (2017)

[2] Baseada no texto de Manuel María *Aventuras e desventuras dunha espiña de toxo* chamada *Berenguela*, adaptada nesta ocasión con música de Nani García.

[3] Seguramente non o foi máis porque Casares ten unha única peza teatral, de Vidal Bolaño potenciouse claramente o seu teatro para público adulto –tamén polo seu papel de "home de teatro total"– e de Manuel María a súa faceta máis coñecida: a de poeta.

O valo (2017) de Carlos Labraña é seguramente o exemplo máis característico desta liña, ao denunciar o drama que viven cada día as persoas inmigrantes e/ou as refuxiadas. Unha liña moi semellante segue *A derradeira bala* (2018), de Fernando Castro, un alegato contra as inxustizas e a barbarie que supón calquera guerra. *Moito morro corporation, sociedade limitada* (2016), tamén de Labraña, satiriza as tiranías ás que os bancos someteron á cidadanía nos últimos tempos. E n' *O refugallo* (2013), Paula Carballeira ábre-nos os ollos sobre o maltrato que exercemos sobre o planeta. *Un xuízo oral "bilingüe" nunha vila galega no outono de 1942* (2014), de Xesús Alonso Montero, que aborda a marxinação das xentes do rural galegofalantes na época franquista, sería parte tamén desta tendencia, aínda que cunhas características un tanto diferentes polo seu carácter "histórico".

- O emprego de personaxes e diferentes elementos da nosa tradición oral e popular é tamén o centro de moitos textos, quizais porque aproveitan diversos costumes de noso para teatralizalos. Velaí están títulos que falan por si sós, coma *O apalpador* (2016), de Carlos Labraña, e *Aos Reis Magos non lles gustan os caramelos de menta* (2014), de Isabel Freire; *As terapias da doutora Leticia* (2016), de Raquel Castro, onde o Home do Saco, o Lobishome ou as Tres Mariás teñen que acudir a consulta porque perderon os seus poderes; ou *Arlequino Viceversa* (Premio Estornela en 2012), de Diana Varela, onde o Entroido se presenta como indispensable pano de fondo.

- O diálogo con caracteres dos contos clásicos –especialmente cos animais– semella ser unha vía que se segue a renovar co decorrer temporal, como amosan pezas coma *O lobo e a lúa*, de Andrea Bayer (Premio Barri-

ga Verde en 2014), o acabado de saír do prelo *A formiga fóra do carreiro* (2018), de Raquel Castro, ou en certa maneira, *Os poemas do río* (2012), de Cristina Corral.

- Afortunadamente, a fantasía tamén continúa a agromar, aínda que non tanto como sería desexable. Así o demostra *Xogando con gatos* (2014), obra na que se ben Antón Cortizas emprega retrousos e cantigas propias da nosa tradición oral, o fundamental é a importancia que os personaxes maravillosos (como as fadas Tempus e Impo e o malvadísimo Gro –que quere roubar as lembranzas das persoas–) teñen para cambiar a vida da meniña protagonista. *O soño de Bolboreta* (2016), de Arcadio López-Casanova, tamén combina elementos populares (como a noite de San Xoán), como catalizadores para que os elementos naturais axuden a Bolboreta, a nena protagonista, a atopar aquilo que tanto busca nunha fantástica trama.

Igualmente, os textos didácticos seguen a ter o seu espazo –como ocorre dende os comezos da literatura infantil– principalmente da man dun autor: Cipriano Fernández, quen por exemplo n' *O neno de chocolate* (2016) denuncia o racismo e os prexuízos e n' *A nena levantadora de pedras sagradas. Seis pezas de teatro para nenos* (2012) se ocupa de abordar o machismo ou advertir dos perigos do alcol, entre outros. Menos pegada teñen aínda outras liñas temáticas que outrora estaban mellor afortunadas, como as aventuras (velaí Celia Núñez con *Velaí vai o papaventos*, de 2014), o costumismo (con textos do tipo de *Lembranzas dun tempo esquecido: obra dramática* de Lois Antón Pérez Pérez, de 2013) ou o realismo (do que é boa mostra *Carta urxente para Máximo Toxo* de Diego Rey).

Se o lectorado atento repara no título destas liñas e mesmo

II PREMIO ROBERTO VIDAL BOLAÑO 2019

- PENA PRESAS, M. (2013). "Algunhas tendencias do teatro infantil e xuvenil galego actual". *Revista Galega de Educación*, 57, 94-97.

- PETIT, M. (2018). *Ler o mundo*. Pontevedra: Kalandraka.

- RUIBAL, E., PAZO, C., LABRAÑA, C. e GRACIÁN, A. (2009). "Escrita para Teatro e Representación no contexto galego". En Mociño González, I. et alii (coords.). *Do libro à cena*. Porto: Deriva. 102-116.

- VIEITES, M. (1998). "Literatura dramática e teatro para a infancia e a mocidade. Breve introdución para o seu estudo". En Vieites, M. F (ed.). *Do novo teatro á nova dramaturxia*. Vigo: Xerais. 193-230.

no contido que se desenvolve, verá que o adxectivo "xuvenil" está practicamente desaparecido. Tamén están os seus textos, xa que, agás algún que podería funcionar tamén para este público, cada vez é máis evidente que a mocidade segue a ser esquecida polos creadores dramáticos. Xustamente por iso, a creación do I Certame de Textos Teatrais Vidal Bolaño, ao que se aludía anteriormente, ten tanta importancia. Iso que, como demostra algunha exitosa reedición[5] –algo francamente infrecuente nos textos teatrais[6]–, a non ser efeméride de por medio, o profesorado segue demandando estas obras para as aulas, nun intento de que o público mozo non se perda e de que siga descubrindo que unha peza dramática é un intento de involucrase na literatura, pero tamén na escena; unha forma de participación colectiva que practicamente garante a diversión e, por suposto, un xeito de nos entender mellor.

Quedaría para outra falar das inexistentes traducións de teatro infantil ou xuvenil (coido que esta división é cada vez máis precisa ao falar dun lectorado e dun público de necesidades moi diferentes), do habitual descoñecemento que as compañías teatrais teñen sobre os escasos textos de literatura dramática infantil ou, por botar máis pedras contra o meu propio tellado, da pouca atención que a crítica especializada habitualmente lle adoita prestar a este tipo de obras. En certa maneira, seguimos a camiñar sobre o baleiro, mais tamén soñando que ha de haber un futuro mellor. Sobre todo porque, como nos dicía a formiga, de que serve andar todo o día no carreiro, de adiante para atrás e de atrás para diante? ■

[5] Falamos d'O achado do castro de Manuel Núñez Singala, que dende a súa segunda edición en 2014 leva xa cinco reimpresións.

[6] Só na falta de reedicións se pode entender que unha das obras mellor construídas da literatura dramática infantil galega, *A noite da raíña Berenguela*, de X. A. Neira Cruz, sexa agora mesmo inatopable.